

ספר

# ביכורי שדה

על הלכות מעשר עני

ובו הלכות פסוקות בדיני מעשר עני  
ולצד ההלכה הובא מקורה מרבתינו שבתלמוד  
והכרעת רבתינו הראשונים והאחרונים  
ובפרט ע"פ הכרעת רבינו הרמב"ם ז"ל  
ומרן השו"ע זיע"א

ונלוח אליו בסופו  
**קיצור הלכות**  
**תרומות ומעשרות**  
עם  
**ביאור לנוסח הפרשה**  
ע"פ שיטת מרן השו"ע  
ומקורו

חברתי וערכתיו בחמלת ה' עלי  
**שניאור ז. בלאמו"ר הרה"ג ישראל רוח שליט"א**  
הרב המקומי - בית עוזיאל  
המכון למצוות התלויות בארץ

שנת מעשר עני - התשנ"ז לפ"ק

## תוכן הענינים

הסכמות  
בשער הספר

### ביכורי שדה

- פרק א שנת מעשר עני.....11
- פרק ב מצוות הפרשת ונתינת מעשר עני בבית ובגורן.....20
- פרק ג החייבים בנתינת מעשר עני והזכאים לקבלו.....45
- פרק ד חיוב נתינת מעשר עני בספק טבל ובשאר ספיקות.....54
- פרק ה הנתינה לעני.....84
- פרק ו דרכי ההקנאה לעני.....110
- פרק ז דרכי הנתינה וההקנאה הלכה למעשה במגזרים השונים -  
דוגמאות להסכמים .....120

### שו"ת

#### בענינים שונים במעשר עני

ג תשובות מהגאון רבי שלמה עמאר שליט"א

- סימן א דרכי הנתינה לעני במעשר עני באופן מעשי.....126
- סימן ב הקנין המועיל להקנות את גוף הפירות לעני.....145
- סימן ג שאלה מאת מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א בדין נתינת  
מעשר עני מהיבול שברשות המדינה .....149
- סימן ד תשובת הרב שליט"א בד"ז.....152

סימן ה' בד"ק הקנאת המעשר לעני ע"י קטן בזה"ז תשו' הרה"ג  
יעקב אריאל שליט"א.....158

סימן ו' תשובתי להרה"ג הנ"ל בד"ז.....159

### קיצור הלכות תרומות ומעשרות

161.....	המקומות החייבים והפטורים
162.....	המינים החייבים והפטורים
166.....	הזמן החייב והפטור
168.....	עונת המעשרות
169.....	גמר מלאכה
170.....	קביעות למעשרות
172.....	ראש השנה למעשר
173.....	חלוקת השנים למעשר
173.....	כיצד נקבעת שנת הגידול
175.....	ממה מפרישים
176.....	הפרשה מן המוקף
177.....	הרשות להפריש
178.....	איסור שימוש בפירות טבל
	המתנות ודיניהם:
180.....	תרומה גדולה
180.....	מעשר ראשון
181.....	תרומת מעשר
181.....	מעשר שני
182.....	מעשר עני
184.....	סדר ההפרשה
185.....	נוסח הפרשת תרומות ומעשרות
186.....	נוסח הפרשת תרומות ומעשרות לערב שבת ויו"ט
187.....	ביעור מעשרות
	מקור נוסח ההפרשה וביאורו:
190.....	השוואת הנוסחאות
197.....	ביאור מפורט לנוסח
202.....	הנוסח המצוי
203.....	הנוסח המוצע
208.....	מפתח מפורט ותמצית ההלכות

## הסכמה

ממורנו ורבנו עטרת ראשנו פאר דוריננו וצור תפארתינו  
מרן רבי עובדיה יוסף שליט"א  
הראשון לציון ונשיא מועצת חכמי התורה

הובאו לפני גליונות הספר "ביכורי שדה" על הלכות מעשר עני. מעשה ידי אומן נטע נאמן, צנצנת המן, גברא רבא ויקירא, עמו עוז ותושיה, יראת היא אוצרו, ועליו יציץ נזרו, חכו ממתקים וכולו מחמדים, תהלתו בקהל חסידים, רב פעלים לתורה ולתעודה, אוצר כל כלי חמדה, כש"ת הרה"ג רבי שניאור ריוח שליט"א, רב מושב בית עזיאל.

ספר זה יוצא לאור במסגרת המכון למצות התלויות בארץ, אשר בנשיאותי ובהדרכת. בראשותו של הרב המחבר שליט"א, ובמסגרתו פועלים רבות בקרב החקלאים בעזרה ובסיוע הלכתי, למען ישום מצוות התלויות בארץ והפצתם בקרב המוני בית ישראל. והכל ע"פ דעת מרן הקדוש, רבינו הגדול, נזר תפארתינו ומאור עינינו, רבי יוסף קארו זצ"ל. ולפעלא טבא, אמינא איישר חיליה לאורייתא.

ואני מברכו מקרב לב, יהי ה' עמו ויעל, במעלות רמות ונישאות, להמשיך בפעולותיו הנשגבות והכבירות, ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח, והיה שמו כשם הגדולים אשר בארץ, לגאון ולתפארת. אמן.

## דברי ברכה

### ממורי ורבי הגאון הגדול רבי שלמה משה עמאר שליט"א

### אב בית הדין הרבני פתח תקוה ומורה דרכו של המכון

בעה"ת"ש, באחד בשבת בששה ועשרים יום לחדש טבת התשנ"ז

**הבאים ישרש יעקב, יציץ יפרח ישראל, ומלאו פני תבל תנובה** (ישעיהו כ"ז, ו)

בחמלת ה' עלינו זכינו ושכנו לאה"ק, והתורה מחזרת על אכסניא שלה, ואחר שרבים מקטני אמנה כמעט נואשו, הקב"ה לא עזבנו והיום נעשתה א"י למרכז התורה ודעת ה', ומציון תצא תורה ויראה לכל העולם. ומהאתגרים הגדולים שעמדו למולנו הם המצוות התלויות בארץ, הן מצד בירורם להלכה ולמעשה, והן מצד יישומם בפועל בבית ובשדה, וכבר עמדו גדולי ישראל בדור שלפנינו ומסרו עצמם על זה, ביודעם שזהו סוד קיומנו באה"ק.

וגם בימינו יש כמה מוסדות חשובים ומאורגנים היטב שמתגעים בכל כוחם על הדבר הזה וזכו לפירות רבים ומתוקים ת"ל. ואולם היה חסר מוסד שיברר בהלכות אלו גם לנו הספרדים שפוסקים כדעת מרן בעל הש"ע ע"ה, עד שקם ידידי וחביבי, ליש ולביא, חמדת לבבי, הרה"ג ר' שניאור זלמן רוח שליט"א הרב דמושב בית עזיאל, והקים את המכון למצוות התלויות בארץ בנשיאותו ועידודו של מרן הראש"ל אביר הרועים פאר דורנו וצ"ת הגאון האדיר רבינו עובדיה יוסף שליט"א, ומתוך שהוא מוסר נפשו לקיום הדבר הזה ושגשוגו, ה' סייע בידו ובתוך הזמן הקצר מאז החלו בזה כבר נעשו על ידם דברים גדולים ועצומים מאד בפ"י. ודי להזכיר את עשר החוברות "תנובות שדה" המלאים זיו של תורה והלכה שכבר עשו מוניטין למכון בכל קצוי הארץ.

ועתה הגדיל לעשות דבר בעתו ובזמנו וחיבר הספר הלזה הכולל כמעט כל הדינים של "מעשר עני" גם מהדברים המתחדשים בימינו אלו. והכל עשה בעט"ו עט סופר מהיר, בשפה ברורה ובנעימה קדושה. בסדר יפה ונהדר, דין איהו הדר, נאה ומהודר, דבר ממנו לא נעדר. ואין לי ספק שהספר הזה יתקבל בשמחה גדולה אצל רבנן ותלמידיהון, ויהיה לתועלת גדולה לרבנים וגם בקהל עם יאותו לאורו בעה"ו. ועוד חיבר אליו דיני תרו"מ בקצרה וכן נוסח הפרשת תרו"מ עפ"י דעת מרן זיע"א.

ואני מברך את ידידי הרב המחבר נר"ו שיזכה להגדיל תורתו לשם ה' מתוך שלות הנפש והשקט ובטחה באורך ימים ושנים טובים ומתוקנים עד ועד ביאת גוא"צ בב"א. המצפה לרחמי ה' וישועתו בשובה ונחת.

ולחבת הקדש וחביבותו דמר גבן, אכתוב כאן כמה שנדברנו בעל פה, במה שהעלה כת"ר דאפשר לזכות אל הפירות של מעשר עני לעניים, ע"י קטן, משום דהמעשר בזה"ז הוא דרבנן, וסמך ע"ד הגמרא בגיטין (ס"ד ע"ב)

דאמרו שיכול לזכות בשיתופי מבואות ע"י קטן. ואע"ג דמתחילה אמרתי לכב' בע"פ, דאפשר דרק בשיתופי מבואות הקילו משום דכולו מדברנן ואין לו שרש בדאורייתא, וסמכתי בדעתי ע"ד הרמב"ם ז"ל (בהלכות זכיה פ"ד ה"ז) שסתם וכתב דקטן שנותרים לו צרור וזורקו אגוז ונטלו זוכה לעצמו ואינו זוכה לאחרים ולא חילקו בין מילי דרבנן לדאורייתא, וכן הוא גם בש"ע ח"מ (סימן רמ"ג סט"ו).

ואולם כעת עיינתי שוב בגמרא ראיתי שכב' צדק בזה, דהקשו שם מדין שיתופי מבואות דיכול לזכות ע"י קטן על שמואל שאמר שא"א לזכות לאחרים ע"י קטן, ופריק שאני שיתופי מבואות דרבנן. ורב חסדא אמר שיש לדחות ולומר, כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ואמרו דשמואל יסבור דכי אמרינן כל דתקון וכו', במילתא דאיתלה עיקר מן התורה, אבל שיתופי מבואות דלית לה עיקר מה"ת לא. ואח"כ הקשו מהמשנה דמעשר שני (פ"ד מ"ד) שאמרו דאפשר לפדות מעשר שני ע"י קטן, ותירצו דמיירי במעשר בזה"ז דרבנן, פריך ואמה העבריה בזה"ז מי איכא, אלא בעציץ שאינו נקוב מדברנן. ע"כ. היא קמן מפורש בגמרא דבמעשר בזה"ז אפשר לזכותו ע"י קטן, כמו בשיתופי מבואות, (ולא דחו אלא מצד דאמה העבריה דנקט במשנה שם לא נוהגת בזה"ז). וכן נמי בעציץ שאינו נקוב אפי' בזמן הבית, אפשר לזכותו ע"י קטן. ובע"כ צ"ל דמעשר בזה"ז, ומעשר דעציץ שא"נ אפי' בזמן הבית, חשיבי דלית להו עיקר מן התורה. שהרי כת"ר אמרו בגמ' (לעיל) דמילתא דרבנן דאית לה עיקר מה"ת א"א לזכות ע"י קטן, דכי תקון רבנן כעין דאורייתא תקון. ומזה שאמרו דמעשר דעציץ שא"נ, או של הזה"ז דאפשר לזכות ע"י קטן נראה בבירור דאלה נחשבים שאין להם עיקר מן התורה.

אלא הקשה מהתוס' בעירובין (ל"ב ע"א) ד"ה תאנים שכתבו דמעשר פירות אע"ג שהוא מדברנן לא אמרי' ביה חזקה שליה עושה שליחותו, משום דעיקר שם מעשר הוא מן התורה, ובגליון הש"ס שם צוין לתוס' אחר שם (דף ל"ז ע"ב) ד"ה מאן האי תנא, שכתבו באגודה של ירק. כיון שעיקר מעשר מן התורה, חשיב ליה כדאורייתא, ואין בה ברירה. ועיין בחידושי הרש"ש ז"ל בגיטין שם, שצוינם לתרץ למה לא תירצו שם דאיירי במעשר שני דירקות יע"ש. ובע"כ צריכים לומר דשאני ירקות (או אילנות לשי' רש"י וסיעתיה)

דבזמן שנוהג מעשר מן התורה, הם אסורים מדברנן וע"כ זה נחשב שיש לו עיקר מן התורה, משא"כ במעשר של זה"ז שאין מעשר מה"ת כלל, וכן נמי במעשר של עציץ שאינו נקוב שאין בימינן חיוב דאורייתא כלל, וע"כ קורא להם שאין להם עיקר מה"ת. זהו הנלע"ג ואע"ג דהוא דחוק בסברא דאדרבה יש מקום לומר דמעשר ירק אין לו עיקר מה"ת דלעולם הוא דרבנן דוקא. מ"מ מוכרחים לחלק בהכי.

שו"ר בחפשי' שכבר קדמו הריטב"א ז"ל בחידושו שם והוא בד"ה הא לכם מעות וכו' שבסוף הדבור כ', והא דלא פריק במעשר שני דאילנות וירקות, משום דההוא אית ליה עיקר מה"ת, אבל בעציץ שא"נ אינו עיקר מה"ת כלל.

עכ"ל. והיה בהעלם מעיני קדשו דהרש"ש ז"ל. ועיין במאירי גיטין (שם) שכתב (בד"ה כו' מה שאמרו מערימינן), פירשוה דוקא במעשר שני דרבנן כגון עציץ שאינו נקוב, שגם זה אין עיקר מה"ת כלל, אבל א" לפרשה במעשר בזה"ז, דאמה העבריה בזמן הזה ליכא, וכו' עכ"ל. הנה מפורש גם בדבריו ז"ל דעציץ שא"נ ומעשר של הזה"ז נחשבים שאין להם עיקר מה"ת, וכן מתבאר מדבריו בפירוש דלא אמרו דזוכין ע"י קטן, אלא בדרבנן דלית ליה עיקר מה"ת, וכמ"ש בגמ' לעיל וזה נשאר להלכה. וכ"נ גם מדברי הר"ן ז"ל על הרי"ף ז"ל שכתב בתוך דבריו, ומיהו במידי דרבנן כשתופי מבואות זוכה (הקטן) גם לאחרים. עכ"ל. מדוקדק בדבריו דלאו בכל מידי דרבנן קאמר אלא בדומה לשתופי מבואות דוקא.

והרמב"ם ז"ל בהלכות מעשר שני (פ"ה ה"ט) כתב, נתן לשפחתו העבריה, אם מעשר שני זה מדבריהם כגון שהיה מעציץ שא"נ, דבריו קיימים. וכו', שהקטן אינו זוכה אלא בדבר שהוא מדבריהן. עכ"ל. ומדלא כתב דה"ה במעשר ירקות, נראה דס"ל כהתוס' והריטב"א ז"ל הנ"ל, דמעשר ירק חשיב שיש עיקר מה"ת, וע"כ אין הקטן יכול לזכות לאחרים. משא"כ בעציץ שא"נ, והא דלא אמר במעשר בזה"ז היינו טעמא דנקט אמה העבריה כמו בגמרא, ואמה עבריה בזה"ז ליכא.

וכאשר דמיתי כן מצאתי להגאון ארעא דרבנן מערכת מ'ם (אות תי"ד) שכתב בתוך דבריו, ונראה דמש"ה דייק (בגמ' דגיטין) וקאמר מעשר בזה"ז, דס"ל להש"ס דכיון דבזה"ז אינו חייב בשום מעשר (מה"ת), לא מיקרי דבר שיש לו עיקר מה"ת, ומצאתי און לו מסוגיא דשלהי פ' הערל (דע"א) וכו'. אמנם קשה דהתם הדר מוקי לה בעציץ שא"נ, ומיירי בזמן שנוהג מעשר מה"ת, וקשה דהא כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ואפ"ל ע"פ מ"ש התוס' בכתובות (נ"ו) וכו', וה"נ י"ל דלא אמרו כעין דאורייתא תקון אלא כגון מעשר פירות דהוו שוים לדגן ותירוש, לצאת מן הקרקע, אבל בעציץ שא"נ לא דמי להו, והגם שעיקרו מן התורה, לא תקון כעין דאורייתא. עכ"ל וע"ש. הרי ראינו שהרב ארעא דרבנן, מחלק בין מעשר של זה"ז ועציץ שא"נ, ובין מעשר פירות וירקות.

**ע"ה שלמה משה עמאר**

## פרק ראשון שנת מעשר עני

א. בשנה השלישית והשישית לשמיטה מפרישין מעשר עני, ובשאר השנים מפרישין מעשר שני (1). שנת השמיטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות. ומ"מ אם קנה מגוי פירות שלא נגמרה מלאכתן, ונגמרו אצל הישראל, חייב בהפרשת תרו"מ, ויפריש מעשר עני ויתנו לעניים כדין השנה השישית (2). וי"א שיעשר מספק את שני העישרים ויפדה את המע"ש, ואת המעשר עני יטול לעצמו ואי"צ ליתנו לעניים (3).

(1) נאמר בתורה (דברים י"ד כ"ח) "מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא והנחת בשעריך. ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך. והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו. למען יברכך ה' אלוהיך בכל מעשה ידיך אשר תעשה", ודרשו חז"ל בירושלמי מעשר שני (פ"ה ה"ג) מקצה שלש שנים אחת לשלש שנים ולא אחת לשבע. ועו"ע בסיפרי ע"פ ראה. ובגמ' בבלי ר"ה (דף י"ב ע"ב) שדרשו מהפס' "כי תכלה לעשר וגו' שנת המעשר", שנה שאין בה אלא מעשר אחד הא כיצד מעשר ראשון ומעשר עני, ומעשר שני יבטל. וכ"פ הר"מ בהל' מתנו"ע פ"ו ה"ד.

(2) שנת השמיטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות, ובחז"ל שאין בה שמיטת קרקע פוסק הרמב"ם (שם הל' ה') שבארץ מצרים, עמון ומואב יפריש מעשר עני כדי שיהיו עניי ישראל נסמכין עליה בשביעית, ובארץ שנער מפרישין מעשר שני כסדר רוב השנים. עכ"ל הרמב"ם. וכתב מרן בב"י (יו"ד של"א בד"ה ואין בה תרומות) שגם בא"י אם ישראל קנה פירות מהגוי ונגמרה מלאכתן ביד הישראל. דודאי נוהגים בה תרומות ומעשרות. וכ"כ בספר כפתור ופרח (פמ"ז), שבמקום מעשר שני יפריש מעשר עני כדין עמון ומואב. והוב"ד להלכה ברמ"א (יו"ד שלא סי"ט). ועי' למרן החיד"א בברכ"י (יו"ד של"א אות י"א) שכתב בשם מהריק"ש (על מה שכתב הב"י שיפריש מעשר עני) וכן עיקר. ודלא כהרדב"ז בתשובה שהבאתי בסמוך שאין בהם



ב. שנת המעשר אינה מתחילה בכל היבולים כאחד, אלא באחד בתשרי הוא ר"ה למעשר תבואה, קטניות וירקות (4). [תבואה: ה' מיני דגן. חיטה. שעורה. כוסמין, שיבולת שועל. שיפון. קטניות: כל שהזרע עצמו נאכל וזורק העלין, כגון השעועית והחומוס וכיו"ב. ירקות: כל העלים נאכלים ולא הזרע (5)]. בט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות (6).

לא מע"ש ולא מ"ע. ודבר פשוט הוא, שצריך ליתנו בפועל לעניים, שהרי זה כל עיקר התקנה שיסמכו ע"ז עניים. והארכנו בזה לקמן (בפ"ד ה"ז).

3) עי' למרן הגרשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (סי' ל"ז) שיותר נכון לצאת מכל ספק ולהפריש בפירוש את המעשר על תנאי אם הוא שני או עני ולפדותו אח"כ בפרוטה ויטלנו לעצמו. וטעמו עמו, שע"פ סדר השנים צ"ל מע"ש רק תיקנו חז"ל לטובת עניים להפריש מ"ע, אך כיון שבלא"ה אפי' אם מפרישין בא"י את הלקוח מהגוי למ"ע, מ"מ לא נותנים את זה לעניים וא"כ איזה תקנת עניים יש כאן. והביא שם שכ"כ הגאון מוהרא"י קוק ז"ל שבהסכמה עם הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל ציוו להפריש שני המעשרות בתנאי. ואכמ"ל. ועו"ע בחזו"א שביעית ט' ס"ק י"ח. והוכחנו באריכות לקמן בפרק הרביעי (ה"ז) שלדעת מרן השו"ע יפריש מ"ע ויתנו לעניים, ושאני שביעית מהשנה השלישית והשישית, שתקנה מיוחדת עשו בה.

4) משנה ריש מס' ר"ה, ובגמ' (שם ח') ע"א מה מעשר דגן ר"ה שלו תשרי. תוספתא שביעית פ"ב ה"י. רמב"ם (מע"ש פ"א ה"ב).

5) רמב"ם כלאים פ"א הל"ח, תוס' רי"ד עמ"ס ר"ה שם. וכתב הרמב"ם בהל' תרומות (פ"ב ה"ז) שתבואה קטניות שזרען לירק, בטלה דעתו אצל כל אדם והירק שלהן פטור והזרע חייב בתרומה ומעשרות, ועי"ש בכ"מ שמקור הדברים הם מהתוספתא שביעית (שם ה"ז). ועו"ע בזה בתוס' רי"ד (שם).

6) ג"ז משנה בר"ה ובר"מ שם. ופסק הר"מ להלכה כדברי ב"ה. והטעם שמחלקת המשנה בין תבואה קטניות וירקות לבין אילנות כתבו התוס' (ר"ה ח' ע"א ד"ה מה מעשר) לגבי תבואה וירקות "ושמא נפק"ל מדכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה, וגמר שנה שנה מתשרי דכתיב מראשית השנה". ואילו גבי אילנות כתב התוס' (שם י"ד ע"א ד"ה ובאהר)

ג. כיצד ? תבואה וקטניות שהגיעו לעונת המעשרות [דהיינו אם הגיעו לשליש גידולן] (7) לפני ר"ה של שלישית, מפרישין מהן מעשר שני (8). ואם הביאו שליש רק לאחר ר"ה של שנה שלישית מפריש מהן מעשר עני (9).

שילפינן מעשרות מערלה, וגבי ערלה דרשו חז"ל ובשנה הרביעית ובשנה החמישית פעמים שברביעית ועדיין אסורים משום ערלה וכו'. דהיינו של אילנות הר"ה שלהם מאוחר יותר מא' תשרי. וזה שקבועוהו חז"ל בט"ו בשבט, אומרת הגמ' שם (י"ד ע"א) שהואיל ויצאו רוב גשמי שנה, ומסביר רש"י שם וז"ל: שכבר עבר רוב ימות הגשמים שהוא זמן רביעה ועלה השרף באילנות ונמצאו הפירות חונטין מעתה. ואמנם עיין למרן הגאון הרשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (סי' ס"ב אות ו) שדן אודות פירות הבאים מדרום לקו המשוה, ונגמ"ל למעשר בא"י, האם גם שם נלך אחר ט"ו בשבט, שאם נאמר שכל הטעם משום הגשמים וכו"ל, א"כ באותם ארצות לא שייך כלל טעם זה, כיוון שבזמן שאצלנו חורף אצלם קיץ ולהיפך. ובסו"ד מסיים שם וכותב שמזה שאומרת הגמ' (ר"ה ט"ו ע"א) שהולכים אחר שבט דחודשים ולא שבט דתקופה, וכן בשנה מעוברת הולכין אחר רוב שנים, מוכח שבאמת הוא הלכה למשה מסיני ורק נתנו בגמ' טעמים על עיקר ההלכה, ולכן גם באותם ארצות הולכים אחר ט"ו בשבט. עכת"ד. נמצא לפי"ז שכל התאריכים הנ"ל הם הלכה למ"מ, וההסברים אינם אלא לבאר עיקר ההלכה.

(7) הנה בגמ' ר"ה (שם) נאמר שתבואה בתר שליש, וכ"ה בתוספתא שביעית (פ"ב ה"י) "התבואה והקטניות שהביאו שליש לפני ר"ה מתעשרין לשעבר". וא"כ באלו אזלינן בתר שליש. ואילו הר"מ כאן כתב שתבואה וקטניות הולכין אחר עונת המעשרות שלהם? אלא שכבר ביאר הר"מ בהל' מעשר (פ"ב ה"ה) שעונת המעשרות ה"ה הבאת שליש, וכך היא בקטניות ועי' בתוס' בר"ה (שם) ד"ה התבואה. וכ"כ בערוה"ש (העתיד סי' צ"ה ס"ח) שקטניות משיביאו שליש כמו בתבואה, שלא מצינו להם שיעור מיוחד.

(8) כדין השנה השניה, ואפי' שנגמרו ונאספו בשנה שלישית, ר"מ שם. שו"ע של"א קכ"ה. ועי' בר"מ (שם הל' ח) אודות האורז, הדוחן, הפרגין והשומשמין שאע"פ שמין קטניות הן שונה דינם משאר קטניות. ובר' קטניות אלו הולכים אחר גמר הפרי ולא אחר עונת המעשרות ועי' בנו"כ שם.

ד. הירקות מתעשרין לפי זמן לקיטתן (10). כיצד? אם נלקט ביום ראש השנה של שלישיית מפרישין ממנו מעשר עני ונותנו לעניים ואפי' שנגמר לגמרי בשנה השניה (11). ואם נלקט ברביעית, מפרישין ממנו, מעשר שני, ואפי' שנגמר בשלישית.

(9) כדין השנה השלישית.

(10) גמ' ר"ה י"ג ע"ב - י"ד ע"א. והגמ' שם למדה זאת מהפס' באספך מגונך ויקבך, מה גורן ויקב מיוחדין וכו' יצאו ירקות שגדילין על מי שנה הבאה ומתעשרין לשנה הבאה. ואין זה דרשה גמורה אלא אסמכתא בעלמא, דהא לכו"ע מעשר ירק דרבנן הוא. וכ"פ הר"מ שם. והשו"ע שם קכ"ו.

(11) לשונו של הר"מ שם. שאזלינן בתר לקיטה ממש, ולא אכפ"ל שגמר הפרי היה בשנה השניה. וכ"כ במאירי והר"ן בר"ה שם, ואמנם בתוס' בר"ה (י"ג ע"ב ד"ה אחר) כותב וז"ל: וכל ירק נמי הולכין בו אחר גמר הפרי אלא דנקיט בכל דוכתא בתר לקיטה משום דלקיטה תיכף לגמר פרי". וכעיי"ז עי' בריטב"א וברשב"א ר"ה שם. ואמנם מרן השו"ע (שם) פסק כדברי הר"מ שהולכים בתר לקיטה ממש ולא אכפת לן מתי נגמר הפרי. ולדעת התוס' דאזלינן בתר גמר פרי. צריך להבין ביאור הגמ' בר"ה (י"ב ע"א - ב) "ליקט ירק ערב ראש השנה עד שלא תבוא השמש וחזר וליקט משתבא השמש אין תורמין ומעשרין מזה על זה". ובשלמא לדעת הר"מ כיון שהעיקר היא הלקיטה לכן מה שלקט קודם שקיעה אינו כמו שלקט לאחר שקיעה ואין מעשרין מזה ע"ז שהעיקר אחר לקיטה ממש. אלא לדעת התוס' בע"כ שמה שלקט דקות מספר זה אחר זה, ששניהם כבר נגמר פריים וא"כ שניהם שייכים לשנה שחלפה כיון שהולכים אחר גמר פרי ולא אחר לקיטה בפועל? ודו"ק. ובחזו"א שביעית (ד' ס"ק ט"ז) כתב את דעת הר"מ ודעת התוס', והביא שמרן השו"ע הכריע כהרמב"ם. ומוסיף שם החזו"א וראוי להתנות שיהיה מע"ש אם צריך, אבל לענין ליתן לעני יש להקל. (ועי' מש"כ לקמן פ"ד ה"ו ובהערה שם). ועו"ע בחזו"א (שם סי' כ"ז ז) שגם לדעת הר"מ והרמב"ן שבעינן לקיטה ממש, מ"מ כ"ז שלא יבשו עוקציהן באופן שאין חיבורן חיבור. ועו"ע בספר דרך אמונה להגר"ח קניבסקי שליט"א (הל' מע"ש פ"א הל' ד') בביאור הלכה ד"ה ונגמר בשניה. שלהטעם שביאר רש"י, שירק שגדל על על מים וכל פעם שמשקין אותו משביח ומוסיף וגדל, נמצא דעד לקיטתו לא נגמר עדיין כח גדילתו ולכן הולכין בו אחר לקיטה. נמצא לפי"ד רש"י שאם

ה. פירות האילן כאמור ר"ה השנה שלהם הוא ט"ו בשבט 12). ולכן כל שחנטו הפירות קודם ט"ו בשבט של שנה שלישית מפרישין מהן מעשר שני. ואפי' שנגמרו ונאספו בשנה השלישית. וכל שחנטו אחרי ט"ו בשבט של שלישית מפרישין מהן מעשר עני, ואפי' שנגמרו ונאספו לאחר ט"ו בשבט של השנה הרביעית 13). וחנטה האמורה כאן היינו שהגיעו הפירות לעונת המעשרות דהיינו הבאת שליש - שהגיעו הפירות לשליש גידולן 14).

הסתיים כבר גידולו לא שייך ללכת אחר לקיטה אלא אחר גמר פרי. ועיי"ש במה שכתב להסביר דעת הר"מ. אך מ"מ נראה שיש להוסיף בהבנת דברי רש"י כמש"כ הש"ך (יר"ד סי' של"א ס"ק קמ"ג) על דברי מרן שירק בשעת לקיטתו עישורו, וכתב הש"ך שהוא גדל על כל מים ויונק לחות בכל עת עד שלוקטין אותו.

12) לעיל הלכה ב ובהערה שם.

13) ר"מ שם הלכה ב ובשו"ע של"א סעי' קכ"ה.

14) הנה בגמ' שהבאנו לעיל נאמר שלענין קביעת שנת המעשר באילן הולכין בתר חנטה. והר"מ כתב "פירות שהגיעו לעונת המעשרות" וכו'. וכבר עמדו ע"ז בנו"כ שם. ועיקר הדברים כתב המהר"י קורקוס שם. שלדעת הר"מ היינו חנטה היינו עונת המעשרות שהוא הבאת שליש (וצ"ל שחזן מאתרוגים ותפוחים שעונה"מ שלהם פחות משליש. והוא משיתעגלו וכמש"כ הר"מ בהל' מעשר פ"ב ה"ה). וכבר האריך לבאר ולהוכיח שדעת הר"מ כך היא, מו"ר הגאון הרש"מ"ע שליט"א ב"תנובות שדה" גליון מס' 5. והוכיח מהגמ' כדברי המהר"י קורקוס בר"מ, ועיי"ש. וגם מרן בשו"ע (שם) נקט הלשון של עונת המעשרות. ולא סתם חנטה. וכ"כ מרן החזו"א (שביעית ס"ז י"ב) שדעת הר"מ שעונה"מ היינו חנטה והיינו שליש וזהו בכל האילנות (גם זיתים וענבים חזן מאתרוגים ותפוחים) וכותב שם, ולענין הלכה כבר הכריע בשו"ע (סי' של"א סק"ה) כהרמב"ם. והבאת שליש לענין זה היינו שיבשילו הפירות עד שליש מהבישול הראוי להם, וכך הכרעת האחרונים. ועי' בכפתור ופרח (פכ"ו).

ו. החרובין אע"ג שפירות אילן הן מ"מ הולכין בהן אחר לקיטה (15). וכתב הרמב"ם שמדובר בחרובי צלמונה שאינם ראויים למאכל רוב בני אדם, וגם זה שחשב עליהם לאכילה אינו חייב במעשרות אלא מדברי סופרים, ולכן הולכין בהם אחר לקיטה. אבל שאר חרובין הן כשאר פירות האילן (16). ויש חולקים (17).

ז. האתרוג, ר"ה שלו הוא בט"ו בשבט כשאר פירות האילן. ומ"מ כיון שאתרוג גדל על כל מים הוא נקבע למעשרות אחר הלקיטה כדין הירק. כיצד? אתרוג שנלקט בשנה השלישית לאחר ט"ו בשבט מפרישין ממנו מעשר עני. ואפי' שנגמר בשנה השנייה. וכן אם נלקט ברביעית קודם ט"ו בשבט מפרישין ממנו מעשר עני. ואם נלקט ברביעית אחר ט"ו בשבט מפרישין ממנו מע"ש ואפי' שנגמר בשלישית (18).

(15) גמ' ר"ה ט"ו ע"ב, הר"מ שם הל' ג.

(16) הרמב"ם שם.

(17) הראב"ד בהשגה שם. ועי' שם בנו"כ שהר"מ והר"א לשיטתיהו אזלי האם מעשר אילן מהתורה או מדרבנן. ועי' בכ"מ והמהר"י קורקוס שם, ובערוה"ש סי' קי"ח סעי' י"א. ומ"מ דעת הר"א שם שחרובי צלמונה פטורים לגמרי ועיי"ש. ועי' עוד בתוס' (ר"ה ט"ו ד"ה נהגו) שכתב של"ד בחרובין אלא בכל האילנות שנותנין פירות רק פעם אחת בשנה ולקיטתן כאחד ג"כ דינם כחרובין. ומ"מ להלכה לא חילק הר"מ אלא בחרובין, וגם הראב"ד שחולק על הר"מ כתב שזהו דווקא חרובין משום שאין רוב העולם רצים אחרי החרובין, משא"כ שאר פירות.

(18) גמ' ר"ה ט"ו ע"א - ב. ר"מ שם הל' ה'. שו"ע שם סעי' קכ"ו. ועיי"ש בר"מ ובשו"ע שלענין שביעית הולכין אחר לקיטה לחומרא ולא לקולא, ולכן אתרוג שנכנס לשביעית אפי' שרוב גידולו בשביעית מחמירים לילך אחר חנטה שלו (משיחעגל עי' לעיל הערה 14) וחייב במעשר עני כדין השנה השישית. וחייב גם בדיני שביעית.

ח. הלימון, התפוז והאשכוליות. שדרך ההשקאה שלהם הוא כמו באתרוג. וכמו"כ שווים הם בצורתם החיצונית והפנימית לאתרוג. נחלקו הפוסקים מה דינם. י"א שהולכים בהם אחר לקיטה כדין האתרוג (19). וי"א שהולכים בהם אחר חנטה כשאר פירות האילן (20). ויש מי שמסתפק האם דינם כאתרוג ואזלינן בתר לקיטה. או שדינם כשאר פירות האילן לילך בתר חנטה. ולכן כתב שפירות הדר שנכנסו משניה לשלישית או משלישית לרביעית, יעשר ב' מעשרות, וצריך להתנות ופודהו מספק כדין מעשר שני ואח"כ עושה אותו מעשר עני. ור"ה שלהם הוא ט"ו בשבט כשל האתרוג (21).

(19) הר"ש סירילאו שביעית פר' תשיעי דף קנ"א ד"ה חזור וזכי ביה.

(20) מרן הגרש"ז אייערבך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה סי' נ"א אות כ"ב. ושם הביא את דברי הרש"ס, וכתב עליו שאחרי שהלימון היה ידוע ומוכר להרמב"ם כמו שמוכח בכתביו. ומ"מ בהל' מע"ש כתב שרק האתרוג בלבד, ומזה שהוסיף על הגמ' תיבת בלבד משמע שבלימון הולכין אחר חנטה. ועו"ע מש"כ ע"ז לקמן הערה 21.

(21) חזו"א שביעית (ד' ט"ז) ובמכתבים ממרן החזו"א זצ"ל מכתב כ"ו (מוכא בסוף ספר ד"א ח"ג). והוב"ד בשו"ת יבי"א (ח"ה או"ח סי' יט אות ז) למרן מופה"ד הראש"ל שליט"א, ועי"ש במילואים ליבי"א (עמ' שמח) שהביא את האשל אברהם ניימרק שכ' בשם הגאון מהר"ש סלאנט כדברים הנ"ל, (ומ"מ כתב שם מרן שליט"א שלא נאמר ד"ז להקל לענין כלאים). והנה הגאון הר"ח קניבסקי שליט"א בספרו דרך אמונה, כתב בציון ההלכה (פ"א מע"ש ציון נו) שמה שכתב רבינו הרמב"ם שאתרוג בלבד שונה משאר אילנות, אין הוכחה מזה שלימון לא, שי"ל שלשון בלבד לאו דוקא הוא. דאתרוג וכל מינו קאמר, ולפי שבגמרא לא הוזכר אלא אתרוג כתב אתרוג בלבד. ומביא ראיה כעיי"ז, שמצינו בהל' דעות שכתב הרמב"ם ולא ישלשל טליתו אלא בשבת בלבד ובודאי גם יו"ט דינו כשבת. וע"כ משום דיו"ט דומה לשבת אינו מתמעט מלשון בלבד. וה"נ דכוותיה. ועוד הביא הוכחה לדבריו מהתוס' בבכורות (ל ע"ב ד"ה וחכמים) שכתבו ע"ד חכמים שע"ה שקיבל עליו דברי חברות ונחשד לדבר אחד. אינו נחשד אלא לאותו דבר בלבד. וכתבו התוס' לאו

ט. הקונה פירות וירקות בשוק בשנות המעבר בין שנת מעשר שני למעשר עני ולהיפך, עליו להבחין בין סוגי הפירות השונים, ובין תקופות השנה השונות.

1. ירקות טריים: כיון שבירקות הולכים אחר הלקיטה לכן כל הירקות שיהיו בשוק החל מכמה ימים לאחר ר"ה תשנ"ז ואילך מעשר מהן מעשר עני 22).
2. ירקות מאוחסנים: כגון הבצל יבש, הואיל ויש בשוק בצל טרי וישן בעירבוב, יש לברר זמן לקיטתם, ואם א"א לברר יעשר שני עישורים מספק 23).

דוקא לאותו דבר, אלא לאותו דבר וכיוצא בו. וא"כ ה"ה הכא אתרוג וכיוצא בו. עכ"ד. ואמנם כפי שהבאנו לעיל דעת מרן הגרשז"א זצ"ל שלימון דינו כשאר פירות ולא כאתרוג, ואדרבה הוא הוכיח את דבריו מהא שהוסיף הר"מ על לשון הגמ' וכתב תיבת בלבד. היינו דווקא אתרוג ולא לימון, ובפרט שהר"מ הכיר את הלימון כמו שמוכח מספריו. והנה י"ל שבודאי גם דעתו של מרן הגרשז"א זצ"ל שתיבת בלבד שכתב הר"מ בהל' דעות הנ"ל היא ל"ד וה"ה ליו"ט, מ"מ נראה שס"ל להגרשז"א שדברי הר"מ כאן ברורים יותר שדווקא אתרוג. שהנה כאן הר"מ כתב בזה"ל וכן האתרוג בלבד משאר פירות האילן, ונראה א"כ שהר"מ כתב כאן מיעוט אחר מיעוט, גם תיבת בלבד, וגם מיעוט משאר פירות האילן, דהיינו שאין יותר פירות אילן ששונים לאתרוג. ולא דמי לשלשול טליתו, שלא כתב שם הר"מ ולא ישלשל טליתו אלא בשבת בלבד משאר ימים, אלא רק תיבת בלבד וע"ז נאמר לאו דוקא, אך כאן באתרוג שמיעט והוסיף בלבד משאר פירות משמע להגרשז"א שדווקא אתרוג ולא לימון. וכצ"ל על דברי התוס' בבכורות. (ועי' בר"מ הלכות משכב ומושב פ"י ה"ט שהשמיט את התיבה בלבד ודו"ק). ואם צריך ליתן לעני בפירות הדר לסוברים שהם ספק, יתבאר לקמן בפרק רביעי סעי' ו.

22) הירקות שמצויים בשוק מיד לאחר ר"ה אם לא ניתן להבחין או לוודא זמן לקיטתם, הרי זה מעשר שני עישורים מספק.

23) וכ"ה בתפוא"א שכאשר מגיע לשוק תפוא"א שנלקט בתשנ"ז, מצוי עדיין תפוא"א שנלקט בתשנ"ו. וע"כ בכל מקרה של ספק יעשר שני עישורים.

3. פירות האילן: יש להבחין בין פירות חורף ואביב כגון האבוקדו והמנגו (24). לבין פירות הקיץ כגון האפרסק והשסק (25). כמו"כ יש להבחין בפירות שמצויים כל השנה, מקירור או איחסון (26). פירות הדר שילקטו אחר ט"ו בשבט תשנ"ז, יעשר שני עישורים מספק, ואפי' שהביאו שלישי קודם ט"ו בשבט (27). ובכל הספיקות הנ"ל אם צריך ליתנו בפועל לעני, יתבאר לקמן בפרק הרביעי.

(24) בד"כ כל פירות החורף שיהיו בשנת תשנ"ז עד לקראת סוף הקיץ הם שייכים לשנת מעשר שני. לקראת סוף הקיץ מגיעים הפירות החדשים ששייכים לשנת מעשר עני ויהיו בשוק עד לקראת סוף שנת תשנ"ח.

(25) בד"כ כל פירות הקיץ יביאו שלישי לאחר ט"ו בשבט תשנ"ז ולכן מפרישים מהן מעשר עני, וזה כולל גם את זני האפרסק שמקדימים לבוא, מ"מ הבאת שלישי שלהם אינו אלא לאחר ט"ו בשבט. ופרי השסק בד"כ הבאת שלישי שלו הוא לאחר ט"ו בשבט, מ"מ ישנה כמות של פירות שהביאו שלישי קודם ט"ו בשבט והם שייכים לשנת מעשר שני. ואמנם פירות אלו משווקים בתחילת העונה. ולכן הקונה שסק בתחילת העונה (עד פסח תשנ"ז). יעשר מהן שני עישורים מספק, אם לא שברור לו אחרת.

(26) כגון האגסים והתפוחים. והפירות שיהיו בחורף ובתחילת הקיץ הם מקירור וצריך להפריש מהן מעשר שני. וכל האגסים והתפוחים החדשים שישווקו החל מקיץ תשנ"ז עד לתחילת קיץ תשנ"ח מעשר מהן מעשר עני. ומ"מ בתחילת הקטיף החדש הן בקיץ תשנ"ז והן בקיץ תשנ"ח עדיין משווקים פירות מקירור בעירבוב עם פירות חדשים וע"כ בכל מקרה של ספק יעשר שני עישורים. בעיות איחסון קיימות באגוזי פקאן, שקדים וכיו"ב ויש לברר בכל מקרה, ואם א"א לברר יעשר שני עישורים מספק.

(27) עי' לעיל הלכה ח ובהערה 21 שם. ולכן כל פירות הדר שילקטו לפני ט"ו בשבט תשנ"ז יעשר מהן מעשר שני. והנלקטים לאחר ט"ו בשבט יעשר שני עישורים מספק.